

סימן כה

סוכות בזמן עליית עזרא

אוצר החכמה

נחמיה פרק ח

(יג) וביום השני נאספו ראשי האבות לכל העם הפהגים והלויים אל עזרא הספר ולהשכיל אל דברי התורה: (יד) וימצאו כתוב בתורה אשר צוה ה' ביד משה אשר ישבו בני ישראל בספות בחג בחדש השביעי: (טו) ואשר ישמעו ויעבירו קול בכל עריהם ובירושלם לאמר צאו ההר והביאו עלי זית ועלי עץ שמן ועלי הדם ועלי תמרים ועלי עץ עבת לעשות ספת ככתוב: (טז) ויצאו העם וביאו ויעשו להם ספות איש על גגו ובחצרותיהם ובחצרות בית האלהים וברחוב שער המים וברחוב שער אפרים: (יז) ויעשו כל הקהל השבים מן השבי ספות וישבו בספות כי לא עשו מימי ישוע בן נון בן בני ישראל עד היום ההוא ותהי שמחה גדולה מאד: (יח) ויקרא בספר תורת האלהים יום ביום מן היום הראשון עד היום האחרון ויעשו חג שבועת ימים וביום השמיני עצרת כמשפט:

א. וישבו בספות כי לא עשו מימי ישוע בן נון בן בני ישראל עד היום ההוא ותהי שמחה גדולה מאד.

מצות סוכה עד שבאה ההדגשה שמימי ישוע בן נון לא עשו כן, ויש לפתוח פתח להאי פרשה.

תמיהות עצומות על הפרשה. מביא סוגיא בערכין העוסקת בביאור הענין ותמה על הסוגיא.

ובאמת איכא סוגיא ערוכה בערכין ל"ב: העוסקת בביאור התמיהה האחרונה שהזכרנו, מה כוונת המקרא שלא עשו כן מימי יהושע וז"ל הגמרא שם: 'מאי טעמא דמ"ד קדושה ראשונה קידשה לשעתה ולא קידשה לעתיד לבא, דכתיב ויעשו בני הגולה השבים מן השבי סוכות וישבו בסוכות כי לא עשו מימי יהושע בן נון כן בני ישראל וגו' ותהי שמחה גדולה מאד. אפשר בא דוד ולא עשו סוכות עד שבא עזרא, אלא מקיש ביאתם בימי עזרא לביאתם בימי יהושע, מה ביאתם בימי יהושע מנו שמיטין ויובלות וקדשו ערי

א. הפרשה תמוהה טובא לכל מעיין וצריכה ביאור רב. בתחילת הפרשה כתיב שבני ישראל מצאו כתוב בתורה שישנו ציווי לישב בסוכה, ובכדי לקיים ציווי זה לקטו עצים שונים, 'לעשות סוכות ככתוב'. ותימה, וכי לא ידעו ישראל שיש לישב בסוכות, מהו החידוש המיוחד שמצאו בספר התורה, וגם איזה קיום מיוחד היה לעשות סוכות 'ככתוב', דייקא. ובסוף הפרשה כתיב 'וישבו בסוכות כי לא עשו מימי ישוע בן נון', האמנם, וכי כלל ישראל לא ישבו בסוכות עד אותו הזמן, וגם מה ענין יהושע בן נון לקיום

חומה, אף ביאתן בימי עזרא מנו שמיטין ויובלות וקדשו ערי חומה. ואומר והביאך ה' אלהיך אל הארץ אשר ירשו אבותיך וירשתה, מקיש ירושתך לירושת אבותיך, מה ירושת אבותיך בחידוש כל דברים הללו, אף ירושתך בחידוש כל דברים הללו. ואידך וכו' עכ"ל הגמרא שם.

הגמרא מקשה מהי כוונת המקרא שלא עשו סוכות מימות יהושע, וכי דוד לא עשה סוכות עד שבא עזרא, ועל זה תירצו לתד מ"ד שכוונת המקרא שקדושת יהושע לא קידשה לעתיד לבא ובטלה בזמן חרבן בית ראשון, ואילו קדושת עזרא לא בטלה וקדשה לעולם, ולפי זה מה דכתיב במקרא כי לא עשו כן מימות יהושע, כלל לא אזיל על הישיבה בסוכה, אלא על קדושת הארץ, ונמצא שהפסוק מתחלק לב' ענינים שונים שאינם שייכים כלל זה לזה, ועיין גם ברש"י על אתר שפירש ז"ל דהא כי לא עשו לאו אסוכות מהדר, אלא הכי קאמר כי לא עשו מה שעשו עכשיו מימות יהושע, ומאי ניהו קדושת הארץ עכ"ל. וכמה הדברים תמוהים ודחוקים, שבאמצע הענין הפסוק עובר לנושא אחר לגמרי, שאינו שייך כלל למצות סוכה, ובסוף הפסוק כתיב ותהי השמחה גדולה מאד, ובזה חוזר לדבר בענין חג הסוכות, וכמבואר בהמשך הפרשה, ותימה כיצד מתפרש הפסוק דפתח בסוכות, ועובר לפרש ענין קדושת הארץ, ושוב חוזר לחג הסוכות, וגם דבקרא כתיב 'כי לא עשו' ומשמעות הדברים שהוא המשך ונתינת טעם למה שביאר קודם לכן, ודברי הגמרא צריכים הסבר רב.

דברי הרוקח, וביאור הגאון בעל ציץ אליעזר לשיטה זו. תמה על ביאורו.
ב. בספר הרוקח להר"א מגרמיזא סי' רי"ט ^{אמר הרוקח} אשכחן שעוסק בביאור המקראות, וזה לשונו 'דמאי לא עשו אלא בימי עזרא, שלא נבנו בתים הרבה בירושלים כי אם מעט, ומעט עם, ובימי המלכים היו בתים הרבה וחצרות, חצר לבעל הבית ועשו בהן הסוכות, ובימי עזרא כתיב אין בתים בנוים, ועשו סוכות ארוכות ורחבות ורוב עם יושבים בסכה אחת ושמחים יחד'. הרוקח מבאר בכוונת המקרא שבימי עזרא עשו סוכות ארוכות ורחבות יושבים בהם רוב העם, וזה לא היה עד תקופת עזרא לפי שבבית ראשון היה לכל אדם חצר שבה עשה את סוכתו, ורק בימי עזרא הוצרכו לסוכות גדולות משותפות לעם רב.

והנה לבד ממה שדברי הרוקח לכאורה נגד הסוגיא בערכין, הרי שהדברים מצד עצמם גם צריכים ביאור, דלדבריו מהי ההדגשה המיוחדת שלא עשו כן עד ימות עזרא, ומה הנפק"מ כיצד ואיך עשו את סוכותם עד שהפסוק ראה צורך להדגיש ענין זה.

ובביאור דברי הרוקח שמעתי דבר נחמד מחודש מדודינו הגאון בעל ציץ אליעזר זצ"ל, ושוב נדפס ביאור זה גם בציץ אליעזר חי"ח סי' ל"ח, ולאור דברי הרוקח ביאר גם את תחילת הפרשה בה מבואר שכלל ישראל מצאו בספר התורה איזה דבר חידוש בענין הסוכה ועשו סוכות ככתוב, וביאר ענין זה בטוטו"ד.

הלכה זאת שיוצאין בסוכת השותפין ושכל ישראל ראויים לישב בסוכה אחת, עד שבא עזרא שראוי היה שתינתן תורה על ידו לישראל אילמלא קדמו משה כדאיתא בסנהדרין ד' כ"א ע"ב, והופיע רוח הקודש בבית מדרשו ובסוד ה' ליראיו דריש קרא ^{ההית' 1234567} דכל האזרח דראוים כל ישראל לישב סוכה אחת, ועשו כן למעשה, והיתה השמחה בכפלים על הקרא דקא דרוש וחידשו הלכה, ועל קיום המצוה ברוב עם, ובאחדות נפלאה עכ"ל הצי"א.

והנה הדברים נעימים ונחמדים, אכן בגוף פשט הפרשה הדברים דחוקים, דבפשטות אף שעשו סוכה גדולה ומשותפת, מכל מקום מסתבר ששפיר היה שו"פ לכל אחד, ולא דמיא לסוכה שהגמרא איירי בה, דהתם איירינן שכל ישראל יוצאין ידי חובתן בסוכה אחת, ואז באמת ליכא שו"פ לכל אחד, אכן בפרשה דידן איירינן בעולי בבל שעלו יחד עם עזרא, שבאמת לא היו רבים כ"כ, ובספר נחמיה גם כתוב שבנו סוכות בכמה דוכתי, וכדכתיב "איש על גגו, ובחצרתיהם, ובחצרות בית האלקים, וברחוב שער המים, וברחוב שער אפרים", ומתבאר שהיו סוכות רבות, על הגגות ובחצרות, ואף אם אמנם היו גם סוכות ציבוריות, מ"מ לא מסתבר שלא היה לכל אחד מיושבי הסוכה ש"פ בסוכה זו, ונמצא שאין כאן חידוש מיוחד בהל' סוכה.

מבאר מה"ך זה לאור שיטת התוס'

בסוכה כ"ז:

ג. אכן, ניתן לפרש הענין בדרכו של הציץ אליעזר זצ"ל, ולא מטעמו.

נביא את הדברים בלשונו: 'דכוונת הרוקח דעזרא חידש הלכה מחודשת שהמצב הדחוק של השבים מן השבי הביא אותו לכך, והוא, בהקדם דברי הגמ' בסוכה ד' כ"ז ע"ב דפליגי רבי אליעזר ורבנן אם אדם יכול לצאת יד"ח בסוכתו של חבירו, דר"א סבר שאינו יכול, ורבנן סברי דיכול דכתיב כל האזרח בישראל ישבו בסוכות מלמד שכל ישראל ראויים לישב בסוכה אחת וכו', ופירש"י דמשמע סוכה אחת לכל ישראל שישבו בה זה אחר זה, ואי אפשר שיהא לכולן דלא מטי שוה פרוטה לכל חד אלא ע"י שאלה, ויעו"ש גם בתוס' ד"ה כל האזרח.

ואם כן יש לומר דזהו שבא עזרא וחידש הלכה מחודשת זאת, דעד שבא עזרא בגלל שלא הוצרכו לכך לא עלה בדעתם לחדש לנו ההלכה שכל ישראל יכולים לישב בסוכה אחת, אע"פ שלא יגיע שו"פ לכל אחד, ולדייק זאת מקרא דכל האזרח, וסברו כר"א וכל אחד עשה סוכה לעצמו בחצירו.

עד שבא עזרא, ובגלל הצורך אסתייעא מילתא בידיה, וקרא אשכח ודרוש, הוא מקרא זה דכל האזרח בישראל ישבו בסוכות, שנלמד מזה שכל ישראל ראויים לישב בסוכה אחת, וצוה, ועשו סוכות ארוכות ורחבות ורוב עם יושבים בסוכה אחת ושמחים יחד, מבלי להקפיד אם לא יגיע לכל או"א שוה פרוטה...

דהמלכים הקודמים מתוך שלא הוצרכו לכך כי היו בתים הרבה וכל אחד היה יכול להקים סוכה לעצמו, לא נתנו לבם להבין ולתת לבם לכך לדרוש

והנה אף שזכינו ליישב מהלך זה, סוף סוף פירוש הרוקח לא אזיל בקנה אחד עם הסוגיא בערכין וצ"ב.

ביאורי המלבי"ם והשוא"ל ומשיב
לפרשה זו.

ג. **אבן** אשכחן לשנים מגדולי רבותינו האחרונים שכיוונו למהלך דומה בביאור הפרשה, אם כי ישנם חילוקים בין ב' הביאורים, והוא בקצרה בביאור המלבי"ם לפרשה, ובאריכות וביתר פלפול בדברי השואל ומשיב ח"א סי' קכ"ד. ונבאר הדברים לפי הבנתנו.

הנה הרמ"א בסי' תרל"ז סע' ג' מכריע להלכה שכשם שאסור לכתחילה לישב בסוכת חבירו שלא מדעתו, כך גם אסור לעשות סוכה ברה"ר, ומיהו בדיעבד יצא.

והמגן אברהם שם מחמיר מאד בענין זה, ומכריע להלכה שאם בנה סוכה ברה"ר אינו יכול לברך על סוכה זו, דהוה סוכה גזולה ואינו יכול לברך עליה משום בוצע ברך נאץ ה', ואף אם נימא שכל בני רה"ר מוחלין על זכותן ומסכימים שיבנו בה סוכה, מכל מקום גם לעכו"מ יש חלק ברשות הרבים, וסוף סוף הוה גזילת נכרי ועל כן פסק שאין לברך על סוכה זו, עיי"ש בדבריו שהאריך במו"מ בענין זה.

אמנם עיין במשנ"ב שהביא כמה פוסקים דפליגי ע"ז, ז"ל בסק"י שם: כתב המ"א וצ"ע שנהגו קצת לעשות סוכה ברה"ה, ואת"ל דכל ישראל מוחלין מ"מ יש לעכו"מ חלק בהם, והעלה דאסור מטעם זה לעשות סוכה ברה"ה, דעכו"מ בודאי לא

דהצי"א מבאר את דברי הרוקח לפי ביאורו של רש"י, דלדעת ר"א בעינן שיהא שווה פרוטה לכל אחד, ועל כן לא מהני סוכה אחת לכל כלל ישראל, ובזה תמהנו שבזמן עזרא מסתמא היה ש"פ לכל אחד וכנ"ל.

אולם באמת מצינן לבאר מהלך זה, דוקא לפי דעת התוס' בסוגיא בסוכה שם (ד"ה כל האזרח), דשיטת התוס' דלר"א לא מהני אף אם יהיה ש"פ לכל אחד, והוא משום דאיכא דין 'לכם' בסוכה, וממעטין מיניה סוכת השותפים, וכשם שלענין תרומה חלה ופאה ממעטים שותפים, ה"נ לר"א גם בסוכה בעינן 'לך' ואינו יוצא בסוכת השותפים. והקשו התוס' שם, א"כ כיצד יכול אדם לישב בסוכה הוא וכל בני ביתו, והלא לא חשיב לכם, ואמאי לא נחייב סוכה מיוחדת לכל אחד ואחד, כשם שלענין ד' מינים בעינן לכל אחד ואחד, ותירצו התוס' דזה ילפינן מקרא דתשבו כעין תדורו, שבני הבית שפיר יכולים לישב בסוכה אחת.

ולביאור זה א"ש היטב, דעד זמן עזרא לעולם היו יושבים כל משפחה בסוכה בפני עצמה, משא"כ בזמן עליית עזרא שלא היתה סוכה פרטית לכל משפחה, הוצרכו לבנות סוכה לכמה משפחות יחדיו, ולדעת ר"א באופן זה לא מהני כיון דכתיב "חג הסוכות תעשה לך", ו'לך' למעוטי סוכת השותפים, ועולי עזרא אשכחו ודרשו מקרא ד'כל האזרח בישראל' שכל ישראל יוצאים בסוכה אחת ודלא כר"א, וממילא יכולים היו לעשות סוכות משותפות לכמה משפחות, והו המיוחד בסוכות שעשו באותו הזמן ודוק.

מחלי, ואף דבדיעבד כשרה מ"מ לא יברך ^{הרבים} ולא דמיא ^{אוצר החכמה} לסוכה ברה"ר בכל עליה דהוי ברכה לבטלה. ובא"ר כתב דברכה לבטלה לא הוי ע"ש שהאריך בזה, וע"כ אם אין לו אחרת מותר לברך עליה, וכן מצדד בספר מאמר מרדכי להקל, ובתשובת שואל ומשיב סימן קכ"ח דרחוב שלפני ^{הבית} הם שלו ולא מקרי ר"ה, ¹²³⁴⁵⁶⁷ ובפרט היכי שיש להם דעקאמענט משר העיר שיש להם רשות לעשות עירובין וסוכות אין לפקפק בזה [פ"ת] ועיין בבה"ל עכ"ל המשנ"ב, ועיי"ש בביאור הלכה עוד בזה, וכבר האריכו בניהון זה הפוסקים האחרונים.

אלא שהשואל ומשיב עמד בתמיהה עצומה על כל נידון זה מהקראי דלעיל, דהלא מפורש במקראות שבנו סוכות בחצרות בית האלוקים וברחוב שער המים וברחוב שער ^{אפרים}, וכל אלו ברשות הרבים הם, וכיצד קיימו בכה"ג מצות סוכה לדעת המג"א ודעימיה.

וצריך לומר בביאור הענין, שעזרא בעלותו לארץ התנה במפורש שיהיה אפשרות וזכות לבנות סוכות ברה"ר, ומעיקרא בהכנסם לארץ חלה החזקה באופן שלא יהיה אפשרות להתנגד לבניית הסוכות, ועיין תוספתא ב"ק פ"ו דאיתא התם שתנאי ב"ד שיהיו מסככין ברה"ר, ותנאי זה התנו בזמן עזרא שיוכלו לעשות סוכות ברה"ר, וגם שמאחר ועזרא עלה ברשיון האומות הרי שמעיקרא קיבל מהם הזכות להתיישב בירושלים, וממילא שוב אין לגויים כל חלק וזכות בירושלים, דעזרא קיבל זכות זו, ומעתה שוב אין בבניית הסוכות כל סרך וחשש של גזל

אכן כל זה אינו אלא בעליית עזרא, משא"כ בזמן כיבוש יהושע לא התנו לתנאי זה, לפי שהתכוונו לכבוש את כל הארץ ולכל אחד מישראל יהיה את חלקו וממילא לא הוצרכו לקבוע ולהתנות תנאי זה, וגם יתכן שבזמן עזרא קיבלו רשות מהמלכות והחזיקו בארץ באופן זה, אולם בזמן יהושע כבשו את הארץ בכח, ולא היה בכוחם לבטל הזכות של הכנענים שנשארו בארץ כל עוד הורישום, וגם לא חלקו את הארץ על דעת כן, ועל כן בזמן יהושע לא היה ניתן לבנות את הסוכות ברה"ר, משום חשש גזל הרבים וכדעת המג"א.

ומעתה יש לומר שזוהי כוונת המקרא דבנו סוכות ברחוב שער המים וברחוב שער ^{אפרים}, ולא עשו כן מימי יהושע בן נון, היינו שרק באותו זמן יכולים היו לעשות סוכות ברשות הרבים, משום שעליית עזרא נעשית על דעת כן שיוכלו לבנות סוכות ברה"ר, לא כן בכיבוש יהושע שלא היה כל היתר בזה, ועל כן לא בנו אז סוכות אלא ברשות היחיד, וזהו כוונת הרוקח שרק באותו זמן של עליית עזרא עשו סוכות ארוכות ורחבות לכל העם, והיינו ברשות הרבים.

ומעתה יש לומר שלזה גם רומזת הגמרא בערכין שהקשו אטו בימי דוד לא עשו סוכות, ותירצו דכוונת המקרא לקדושת עזרא שקדשה לעתיד לבא, להבדיל מקדושת יהושע שקדשה רק לשעתה, ויש לומר דכוונת הגמרא דבימי

יהושע, וגם נוסף על זה הקרא 'ותהי שמחה גדולה מאד', מדוע יש חשיבות כה גדולה בענין זה עד שמחמתו הייתה השמחה גדולה.

מבאר על כך הציץ אליעזר ז"ל: 'והדגשת הקרא המיוחדת של "ותהי שמחה גדולה מאד" יש להוסיף ולומר שגם ע"ז משמיענו הקרא לימוד מיוחד לדורות, והוא בהקדם מה שראיתי בספר שם משמואל שמביא בשם אביו הגאון בעל אבני נזר ז"ל שפירש המדרש שהובא ברש"י במדרש (כ"ט - י"ח) דאומר כי צ"ח הכבשים שמקריבין בסוכות הם לבטל צ"ח הקללות שבמשנה תורה, ופירש הטעם מפני דבתוכחות כתיב (דברים כ"ח - מ"ז) תחת אשר לא עבדת את ה'א בשמחה וגו', ובסוכות זמן שמחתנו שישראל שמחים בעבודתם על כן מתבטלות מהם התוכחות ע"ש. וזהו איפוא שמציין הקרא שהשמחה של שבי הגולה היתה אז שמחה גדולה מאד ובא זה וכיפר על התחת אשר לא עבדת בשמחה, ולכן זכו שבוטלו מהם כל הצ"ח קללות שבמשנה תורה ועלה בידם לבנות הבית השני, וזהו לימוד לדורות לקיים המצוה בשלימות ונזכה במהרה לבנין הבית השלישי בב"א עכ"ל.

מרגלית נפלאה בביאור הפרשה ומהות

שמחתם בסוכות בזמן עליית עזרא

ה. ונראה להוסיף בזה עוד מרגלית, על פי דרכו של הצי"א. הנה קודם לפרשה זו בספר נחמיה, המתארת את אשר קראו בספר התורה ביום השני של ר"ה, מבואר בפרשה מה שנעשה ביום הראשון של ראש השנה. וכך כתיב התם:

עזרא כבשו את הארץ על דעת שיוכלו לבנות סוכות, אולם מי יימר שבכוחם להתנות תנאים, והתשובה ע"ז שכח זה נובע ממה שעזרא קידש את הארץ, ומזה חזינן שבכח כיבושו חלה קדושה חדשה על הארץ ועל כן בכוחו היה גם להתנות תנאים בכיבוש זה. ועוד יש להוסיף דבזמן עזרא עלו על פי היתר האומות ונתיישבו בארץ, ולא היה זה על ידי כיבוש, והארץ עמדה ממילא להיות ברשותם, ומטעם זה אף קדושתם לא פקעה לעולם, שהרי אין היא תלויה בכיבוש, משא"כ בזמן יהושע שהקדושה נעשתה על ידי כיבוש, ממילא אכתי נשארה יד הגויים בארץ, ועל כן לא יכלו לבנות סוכות ברה"ר ומה"ט גם קדושת יהושע בטלה דהכל תלוי בכיבוש ומשבטל הכיבוש בטל הקדושה.

ונמצא מכל זה שכל המקרא מדבר על ענין אחד והוא ההבדל שבין כיבוש יהושע לעליית עזרא, והנפק"מ מזה להלכה. ומעתה ליכא סתירה בין הסוגיא בערכין לדברי הרוקח בביאור הענין, והכל אזיל בדרך אחת ובקנה אחד. זהו העולה מביאורי השו"מ והמלבי"ם לפרשה זו, ואם כי אכתי איכא כמה דחוקים בביאור זה, אולם מכל מקום יש דרך למהלך הענין ולביאור הסוגיא בערכין.

ביאור הציץ אליעזר לשמחה הגדולה

שהיתה בזמן ההוא.

ד. והנה אכתי יש להוסיף ביאור, מדוע ענין זה של בניית הסוכות ברה"ר לציבור גדול מכלל ישראל, מהווה שינוי כה גדול בקיום המצוה עד שהפסוק מדגיש שסוכות כאלו לא נעשו מימי

נחמיה פרק ח

(א) וַיֹּאסְפוּ כָּל הָעָם בְּאִישׁ אֶחָד אֶל הָרְחוֹב אֲשֶׁר לִפְנֵי שַׁעַר הַמָּיִם וַיֹּאמְרוּ לְעֹזְרָא הַסֹּפֵר לְהָבִיא אֶת סֵפֶר תּוֹרַת מֹשֶׁה אֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת יִשְׂרָאֵל: (ב) וַיָּבִיא עֹזְרָא הַכֹּהֵן אֶת הַתּוֹרָה לִפְנֵי הַקָּהָל מֵאִישׁ וְעַד אִשָּׁה וְכָל מִבֵּין לְשִׁמְעַע בְּיוֹם אֶחָד לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי: (ג) וַיִּקְרָא בּוֹ לִפְנֵי הָרְחוֹב אֲשֶׁר לִפְנֵי שַׁעַר הַמָּיִם מִן הָאוֹר עַד מַחְצִית הַיּוֹם נִגְדוּ הָאֲנָשִׁים וְהַנְּשִׁים וְהַמְּבִינִים וְאֲזֻנֵּי כָּל הָעָם אֶל סֵפֶר הַתּוֹרָה:....

(ט) וַיֹּאמֶר נְחֻמְיָה הוּא הַתִּרְשָׁתָא וְעֹזְרָא הַכֹּהֵן הַסֹּפֵר וְהַלְוִיִּם הַמְּבִינִים אֶת הָעָם לְכָל הָעָם הַיּוֹם קֹדֶשׁ הוּא לָהּ אֱלֹהֵיכֶם אֵל תְּתַאֲבְלוּ וְאֵל תִּבְכּוּ בִּי בּוֹכִים כָּל הָעָם כְּשִׁמְעָם אֶת דְּבָרֵי הַתּוֹרָה: (י) וַיֹּאמֶר לָהֶם לָכוּ אֲכָלוּ מִשְׁמָנִים וּשְׁתּוּ מִמִּתְקִים וּשְׁלַחוּ מִנּוֹת לְאִין נָכוֹן לוֹ בִּי קֹדֶשׁ הַיּוֹם לְאֲדֹנֵינוּ וְאֵל תַּעֲצְבוּ בִּי חֲדוֹת ה' הִיא מַעֲזוֹכָם: (יא) וְהַלְוִיִּם מַחֲשִׁים לְכָל הָעָם לֵאמֹר הִסּוּ בִּי הַיּוֹם קֹדֶשׁ וְאֵל תַּעֲצְבוּ: (יב) וַיֵּלְכוּ כָּל הָעָם לֵאכֹל וּלְשִׁתּוֹת וּלְשַׁלַּח מִנּוֹת וּלְעֲשׂוֹת שְׂמֵחָה גְדוֹלָה בִּי הַבָּיִת בְּדִבְרֵים אֲשֶׁר הוֹדִיעוּ לָהֶם:

קודם ר"ה, מ"ט כדי שתכלה שנה וקללותיה, וביאור הדבר שקריאת הקללות, הבנתם וקבלתם בברית, היא הסגולה ל'תכלה שנה וקללותיה', דעל ידי שהאדם שומע את הקללות ומקבלם עליו, בזה הוא מסיר מעל עצמו, וממילא זוכה לתכלה שנה וקללותיה.

נראה שעל כן קרא עזרא לפניהם את הקללות דוקא בראש השנה, כדי שיקבלום עליהם, ואכן משראה שיקבלום עליהם, 'כי בוכים כל העם כשמעם את דברי התורה', ראה שהקבלה חזקה ואמיתית ועל כן שלח להם לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים, אל תעצבו ואל תתאבלו, שהרי על ידי קבלת הקללות יתקיים בהם תכלה שנה וקללותיה והבן.

ומעתה נשוב לפרשה דידן, לאחר מכן באו ביום השני של ר"ה וקראו את פרשת חג הסוכות שהיא העומדת כנגד הצ"ח קללות, דדוקא שמחת החג מכפרת ומתקנת כנגד הקללה ד'תחת אשר לא

הנה מבואר בפרשה שעזרא קרא לפניהם את התורה, וכל העם בשמעם את דברי התורה בכו והתאבלו, עד שאמר להם עזרא שלא יתעצבו ולא יתאבלו כי קדוש היום לאדוננו. מה גרם לעם לבכות ולהתאבל בשמעם את דברי התורה, ומה היתה הקריאה שעזרא קרא לפניהם. עיין בפירוש הרד"ק על אתר שביאר שעזרא קרא לפניהם את הצ"ח קללות שבפרשת כי תבא.

ותימה, מדוע עזרא קרא לפניהם דוקא פרשה זו, והלא מדינא דגמרא (כריתות ו.) צריך לאכול בריש שתא דברים מיוחדים לסימנא טבא לשנה טובה ומתוקה, וכאן דוקא ביום א' של ראש השנה קרא עזרא לפניהם את פרשת הקללות, אתמהה.

ונראה ביאור הדברים שבה קיים עזרא את תקנתו, דאיתא בשלהי מס' מגילה (ל"א:) דעזרא תיקן להם לישראל שיהיו קוראים את הקללות שבמשנה תורה

עבדת את ה' אלוֹקֶיךָ בשמחה ובטוב לבב, ואחר שקראו הפרשה והבינו את התפקיד הנפלא של חג זה, קיימום בשמחה עצומה כפי שלא היה מימי יהושע, וכל זה כדי לכפר על הצ"ח קללות שמחמתם בכו והתאבלו ביום הראשון של ר"ה, ושמחת חג הסוכות מגינה מפני קללות אלו וכמו שכתב הציץ אליעזר בדבריו שם ודוק בזה.

מהלך מחודש בביאור הפרשה לאור

דברי רבינו הגר"א בביאור ענינו של חג הסוכות.

ו. והנה בעיקרא דמילתא נראה לבאר הפרשה באופן נוסף בדרך מחודשת. ובהקדם ידועה תמיהת הטור מדוע חג הסוכות נחוג בחודש תשרי, ולא בחודש ניסן שבו יצאו ממצרים, ובו נתקיים המקרא דבסוכות הושבתי את בני" בהוציאי אותם מארץ מצרים.

על תמיהה זו פירש הגר"א שבאמת מצות הישיבה בסוכה בחג הסוכות לא נקבעה על עצם מציאותם של ענני הכבוד, כי אם על חזרתם של העננים לאחר תשובת ישראל, והיינו שבזמן שחטאו ישראל בעגל נסתלקו ענני הכבוד, ולאחר מ' היום האחרונים ירד משה ביוה"כ ולמחרתו ציווה על בנין המשכן, ובני" התחילו לאסוף את התרומות למשכן ובט"ו בתשרי התחילו את בנין המשכן, ואז, משהחלו בבנין משכן לה' חזרו ענני הכבוד לישראל, דהשראת השכינה חזרה לישראל מעת שעסקו בבנין המשכן, ועל מציאות זו של חזרת ענני הכבוד לאחר התשובה והכפרה נתקנה מצות הסוכה.

וזהו השמחה המיוחדת של חג הסוכות, שעליו נתקנה מצות הישיבה בסוכה, שמחת השב אל ה', מתכפר, ונרצה אליו. אין זה הודאה על עצם המציאות של העננים שכן היו גם ניסים נוספים במדבר, כהמן והבאר, אלא שהשמחה היא על החזרה של העננים והכפרה על חטא העגל, שזכו לה מתחילת חודש אלול ועד לסלחתי כדברך' ביוה"כ זת"ד הגר"א זי"ע.

והנה מהלך זה שהיה בזמן המדבר בשנה הראשונה לצאתם ממצרים, חזר שוב גם אחר הכניסה לארץ. בתחילה זכו ישראל להשראת השכינה בארץ ישראל בבית ראשון. לאחר מכן חטאו ישראל בחטאים נוראים, ע"ז ג"ע ושפ"ד, ומפני חטאינו גלינו מארצנו, בית המקדש שם, והשכינה גלתה.

לאחר שבעים שנה שוב חזרו ישראל לארץ ישראל לחזור ולהקים בה שנית את בית ה', בית המקדש. בזמן זה זכו ישראל לשוב ולראות בהשראת השכינה, לאחר שכבר נענשו בהסתלקות השכינה בבית ראשון. על כן בזמן זה היתה שמחה מיוחדת שלא היתה בבית הראשון, שמחה של כפרה, בשוב ה' את שיבת ציון היינו כחולמים, היתה אז שמחה מיוחדת השייכת במהותה לענינו של חג הסוכות, וע"ז כתיב ותהי השמחה גדולה מאד, שמחה שלא היה כמוה מימי יהושע בן נון, שמחה של התגברות על החטאים ועל שחיטת יצר הרע של ע"ז בזמן ההוא. וקדושה זו שבאה מכח חזרה בתשובה, גדולה היא מהקדושה הראשונה, בבחינת במקום שבעלי תשובה עומדים, אין

צדיקים גמורים יכולים לעמוד ועל כן, בשונה מקדושת יהושע שקדשה לשעתה ולא קדשה לעתיד לבא, קדושה זו קיימת היא לעולמים ולא בטלה.

ומהי ההדגשה שלא ישבו בסוכות מימי יהושע בן נון. הנה בספר בית אלוקים להמבי"ט שער היסודות פרק ל"ז מסתפק שמא בזמן המדבר כלל לא נהגה מצות ישיבה בסוכה, שהרי כל העת היו בתוך ענני הכבוד, וממילא לא היה כל מקום למצוה זו, ורק משנכנסו לארץ נתחייבו במצות סוכה זכר לענני הכבוד.

נמצא איפוא מדבריו שאכן רק מימי יהושע בן נון והלאה קיימו את מצות הסוכה, וע"ז כתיב שמזמן שהתחילו לקיים את מצות סוכה בזמן יהושע בן נון, לא קיימו את המצוה בשמחה כה גדולה ובשלמות כפי שהיתה בזמן עליית עזרא, ויש בקיום זה מעין הקיום האמיתי של חג הסוכות בהוציא אותם מארץ מצרים, ועל כן היתה השמחה גדולה מאד, שמחה הדומה לאותה השמחה שהיתה בחזרת ענני הכבוד משהתחילו בבנין המשכן¹.

ב.

1234567

סוכה בעזרה, בבית המקדש ובהר הבית

וַיָּבִיאוּ וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם סֻכּוֹת אִישׁ עַל גַּגּוֹ וַיַּחֲצִרְתִּיהֶם וַיַּחֲצִצְרוּת בֵּית הָאֱלֹהִים.

דהנה בגמרא פסחים דף ג': איתא 'הנהי תלתי כהנא חד אמר להו הגיעני כפול, וחד אמר הגיעני כזית, וחד אמר הגיעני כזנב הלטאה. בדקו אחריו ומצאו בו שמץ פסול'. ומבואר מזה שבחלוקת לחם הפנים קיבל כל אחד חתיכה קטנה מאד מלחם המצוה.

וביומא ל"ט. איתא 'תנו רבנן ארבעים שנה ששימש שמעון הצדיק היה גורל עולה בימין, מכאן ואילך פעמים עולה בימין פעמים עולה בשמאל... ונשתלחה ברכה בעומר ובשתי הלחם ובלחם הפנים, וכל כהן שמגיעו כזית יש אוכלו ושבע ויש אוכלו ומותר, מכאן ואילך נשתלחה מאירה בעומר ובשתי הלחם ובלחם הפנים,

חקירה באכילת לחם הפנים בחג הסוכות, האם נתחייבו בסוכה באכילת זו.

א. הנה כידוע בכל שבת היו מביאים בבית המקדש את י"ב לחם הפנים, ואילו לחם הפנים שהיה על השלחן בשבוע הקודם היה מתחלק לאכילה בין הכהנים ממשמר היוצא וממשמר הנכנס. אכילה זו היתה צריכה להיות דוקא בעזרה. מעתה יש לעיין כיצד קיימו מצוה זו בחג הסוכות, והלא אכילת פת חייבת להיות דוקא בסוכה, וכיצד יכלו הכהנים לאכלה בעזרה.

ולכאורה מצינן ליישב שבאמת אכילה זו אינה חייבת בסוכה, והטעם

1. ובעיקר ביאור הפרשה והסוגיא בערכיו עיי' עוד בשו"ת עונג יו"ט בהקדמה אות כו-לא.

כל גברא לאכול, ובכה"ג אפשר דלא מיחשב קבע מאחר שאינו מחוייב לאכול.

ויתרה מזו, הנה המנחת חינוך במצוה קל"ד הקשה על הסוגיות הנ"ל כיצד יתכן שהכהנים אכלו מלחם הפנים רק כפול, וכן כיצד יתכן שיש אוכל מלחם הפנים כזית ויש אוכל ומותר, והלא לכאורה על ידי כן מתבטלת מצות אכילת לחם הפנים שהרי קימ"ל בכל דוכתי שאין אכילה פחותה מכזית, ואיזה מעלה היתה בזמן שמעון הצדיק שנשתלחה ברכה בלחם הפנים ויש שבע בפחות מכזית, ולכאורה על ידי כן בטלה מצות אכילת קדשים, כה"ק המנ"ח ונשאר בצ"ע.

אבן ידועים דברי הבית הלוי ועוד מהאחרונים שביארו דמצות אכילת קדשים אינה מצוה על הגברא לאכול, אלא מצוה על הקדשים שיאכלו, והוה מדיני הקדשים שמצותן שיאכלו, ועל כן באופן זה ליכא חיוב שכל אחד מהכהנים יאכל כזית, וסגי במה שהקדשים נאכלים על ידי הכהנים.

ומעתה יש לומר דבאופן זה אכילה פחות מכביצה אינה מחייבת בסוכה, ואף שמצות אכילת קדשים מתקיימת באכילה זו, זה אינו אלא משום לתא דהחפצא אך ליכא קיום מצוה בעצם אכילת הגברא ועל כן אין זה מחייב בסוכה.

מאידך, יש להעיר לאידך גיסא, דהנה מבואר בגמרא ביומא שהבאנו דבזמן שמעון הצדיק נשתלחה ברכה בלחם הפנים, ועל כן יש שהגיעו כזית ושבע ויש

וכל כהן מגיעו כפול, והצנועים מושכין את ידיהן והגרגרנין נוטלים ואוכלין, ומעשה באחד שנטל חלקו וחלק חבירו והיו קורין אותו בן חמצן עד יום מותו. ואף מסוגיא זו חזינן שכל אחד מהכהנים אכל מלחם הפנים אכילה מועטת ובודאי פחות מכביצה. ומעתה לכאורה לא קשה מידי שהרי רק אכילה יותר מכביצה מחייבת בסוכה וכמבואר להלכה בשו"ע סי' תרל"ט וא"ש.

אבן הדבר אינו פשוט, דבאמת ישנם שיטות בפוסקים דס"ל דהיכא שישנה מצוה באכילה נחשב הדבר לאכילת קבע וממילא חייבים באכילה בסוכה, עיין בגליון רעק"א לשו"ע סי' תרל"ט שהביא מהאליהו רבה בשם תניא, ושיבולי הלקט בשם הר"ר אביגדור דאכילת ארעי בשבת ויו"ט חשיבא קבע ובחי' צל"ח ברכות דמ"ט. כתב כן מסברא דכוונת התוס' כיון דכזית זה חובה משום יו"ט לא חשיב עראי דחובתו משוי ליה קבע עיי"ש וסיים הגרעק"א שם דלפי"ז אחר שכבר יצא ידי חובתו בסעודת יו"ט מה שאוכל אח"כ הוי ארעי, ותו ל"צ סוכה עכ"ד. ולשיטה זו לכאורה אכילת לחם הפנים מחייבת סוכה משום שהוה אכילה דמצוה.

אבן גם לשיטה זו אין הדבר פשוט ושמא יש לחלק בזה, חדא דהתם איירינן במצוה חיובית המוטלת על האדם לאכול סעודת יו"ט וממילא חובתו משוי לה קבע ועל כן מחוייבים בסוכה, משא"כ במצות אכילת לחם הפנים דליכא חיוב על כל כהן לאכול אלא שאם אוכל מקיים מצוה, והוה מצוה קיומית, אך ליכא חיובא דרמיא על

שאל כל פחות מכזית והותיר, וזוהי ברכה מיוחדת שהיתה בלחם הפנים בזמן שמעון הצדיק.

ולכאורה מסתבר מאד שאם אכן היתה באכילה זו ברכה, והאדם שבע אף מאכילה מועטת, פשיטא שחייב בסוכה באכילה זו, דשוב הוזה אכילה של קביעות סעודה מאחר ששבע באכילה זו, ובאופן זה לכאורה לא בעינן כביצה כלל. ומעתה הדרא קושיה לדוכתא, כיצד יכולים היו לאכול את לחם הפנים חוץ לסוכה אחר שהוזה אכילה של קבע. וכעין תמיהה זו יש לעורר גם על אכילת שיירי המנחות שאף אכילה זו היתה חייבת בסוכה.

הסוגיא בערכין שהכהנים פטורים מן הסוכה בזמן העבודה וביאורה.

ב. והנה בגמרא ערכין ג': איתא. הכל חייבין בסוכה, כהנים ליום וישראלים. פשיטא, אי הני לא מחייבי, מאן מיחייבי, כהנים איצטריכא ליה, סד"א הואיל וכתוב בסוכות תשבו, ואמר מר תשבו שבעת ימים כעין תדורו, מה דירה איש ואשתו אף סוכה איש ואשתו, והני כהנים הואיל ובני עבודה נינהו לא ליחייבו, קא משמע לן נהי דפטירי בשעת עבודה, בלא שעת עבודה חיובי מיחייבי, מידי דהוה אהולכי דרכים, דאמר מר הולכי דרכים ביום פטורין מן הסוכה ביום וחייבים בלילה עכ"ל.

והנה בסוגיא זו מבואר שהכהנים היו פטורים ממצות סוכה בזמן העבודה, כיון שאין זה כעין תדורו, ומעתה יש לדון שמא מטעם זה אינם מחוייבים

בסוכה בזמן אכילת לחם הפנים, דאף אכילת קדשים חשיבא עבודה, עיין ביומא ס"ח: דאיתא התם, שאני אכילה, דצורך עבודה היא, כדתניא ואכלו אתם אשר כפר בהם מלמד שהכהנים אוכלים ובעלים מתכפרין עכ"ל. וא"כ שמא מה"ט היו פטורים מלאכול את לחם הפנים בסוכה.

אולם לא נראה לומר כן, חדא דמאי דאשכחן דאכילת קדשים הוזה צורך עבודה לא הוזה אלא באכילת בשר קדשים שגורמת כפרה, וכמבואר בגמרא לעיל, אולם אכילת לחם הפנים לא אשכחן דמיקרי עבודה. ועוד דהנה הטעם דהכהנים פטורי מסוכה בעידן עבודה נתבאר בגמרא שהוא משום שאינם יכולים להיות שם עם נשותיהם, ומגמרא זו מקור להיתר שהביא הרמ"א שאין ישנים בסוכה בזה"ז משום שאין יכולים לישון עם נשיהם, וברש"י על אתר ביאר ז"ל: ובני עבודה נינהו ואין יכולין לדור איש ואשתו בסוכה, שאין נזקקין לנשותיהן, דרמיא עלייהו עבודת הרגל, אימא לא ניחייבו עכ"ל, והנה דברי רש"י הקד' צ"ב דאטו מי שאשתו נדה פטור מן הסוכה, וכבר העירו רבותינו בזה, ומכל מקום נראה בדברי רש"י שעיקר הפטור הוא בכהנים הישנים בבית המקדש, וכן נראה גם מדברי התוס' שם שכתבו ז"ל: אבל לא בלשכת בית המקדש ושאר מקומות בהמ"ק, וה"ה דמצי למינקט נמי ליום השומרים בכ"א מקומות במקדש כדאיתא פ"ק דתמיד עכ"ל, ומתבאר אף מדבריהם שעיקר הפטור באלו הצריכים לישון בבית המקדש, שבזה לא הוזה כעין תדורו, ושוב יש לעורר את התמיהה הנ"ל

כיצד קיימו מצות סוכה באכילת לחם הפנים.

והנה ברבינו גרשום שם ובשט"מ מפרשי לפטור בשעת עבודה מטעמא דטרידי בעבודה, ודלא כרש"י ותוס' הנ"ל עיי"ש, אכן גם לדבריהם שייך פטור זה רק בשעת העבודה ולא בשעת אכילה וכפי שהוא גם לדעת רש"י.

אכן דבר מחודש יש בחידושי בית מאיר על הש"ס שם שאיהו מבאר מדידה דטעמי דפטורי מסוכה משום דחייבים לאכול כל חטאת הצבור והיחיד בעזרה, ואשה בעזרה מנין ולא הוי כעין תדורו עיי"ש, ומבואר מדבריו שגם האכילה אינה כעין תדורו, ולדבריו יש מקום לפטור הכהנים מסוכה גם בזמן אכילת לחם הפנים וזה נפק"מ בין הביאורים.

תמיהה נוספת על התנמנות הלזוים בשמחת בית השואבה האם חייב בסוכה.

ג. והנה בעיקר התמיהה כיצד אכלו את לחם הפנים, באמת מצינן למימר עוד שסוף סוף אנוסים הם על מצות סוכה, כיון שאינם יכולים לאכול חוץ לעזרה, וגם יש לומר שהוזהר אכילה משלחן גבוה ולא אכילה של הדיוט בביתו, ואכילה כזו אינה חלק מהכעין תדורו של האדם ועל כן פטורה מסוכה.

אולם באמת יש לעורר עוד תמיהה הקשה טפי, דהנה בגמרא סוכה דנ"ג. איכא תיאור של מהלך שמחת בית השואבה, ואיתא התם, תניא אמר רבי יהושע בן

חנניה כשהיינו שמחים שמחת בית השואבה לא ראינו שינה בעינינו. כיצד שעה ראשונה תמיד של שחר, משם לתפלה, משם לקרבן מוסף, משם לתפלת המוספין, משם לבית המדרש, משם לאכילה ושתייה, משם לתפלת המנחה, משם לתמיד של בין הערבים, מכאן ואילך לשמחת בית השואבה. איני והאמר רבי יוחנן שבועה שלא אישן שלשה ימים מלקין אותו וישן לאלתר, אלא הכי קאמר לא טעמנו טעם שינה, דהווי מנמנמי אכתפא דהדדי עכ"ל.

ויש להעיר, בפשטות מדברי הגמרא משמע שהיו מנמנמים על חבריהם במקום שהיתה שמחת בית השואבה שהוא בעזרת נשים, והלא קימ"ל דאף שינת ארעי חייבת בסוכה וכיצד יכולים היו לנמנם אכתפי דהדדי.

ואמנם יש מקום לומר דדלמא באופן כזה אין חייבים בסוכה, דדרך הוא שמנמנים גם שלא בביתם, אלא דלפי זה יעלה חידוש שאם מנמנם בנסיעה או במק"א ליכא איסורא, וידוע שיש מהפוסקים שהזהירו שלא יבואו לנמנם בביהכ"נ בבוקר הושענא רבה, ואם חושש שינמנם לא ישאר ער בליל הושע"ר, שלא יעבור באיסור שינה חוץ לסוכה (כן הביא בלוח ארץ ישראל להגרי"מ טוקצ'נסקי זצ"ל), ומבואר שנקטו בפשיטות שאסור לנמנם חוץ לסוכה, והדברים עתיקים. ועכ"פ צריך לעיין בדבר זה מדוע היו כל הזמן בבית המקדש עד שגרמו לעצמם לנמנם ומדוע לא הלכו לביתם לישן בסוכה וצ"ע.

האם יתכן לבנות סוכה בבית המקדש.
דין "הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל".

ד. כאן באים אנו לעיקר נידוננו, והוא מה שיש לדון אם עשו סוכה בעזרה ובבית המקדש וממילא כל חיובי הסוכה נעשו שם או שלא ניתן למעבד התם סוכה, ובשאלה זו עסק בשו"ת בית יצחק להגאון רבי יצחק שמעלקא מלבוב חאו"ח סי' ה' אות י"ח, ובהגהה שם חזר בו, ושוב נטה ידו והאריך בזה בחלק אבה"ע ח"ב סי' קכ"ה.

ונבאר הנקודות שיש לעיין בהם בדבר זה אם עשו סוכה בעזרה, ונתחיל מהקל אל הכבד. הנידון הראשון הוא דאשכחן שיש איסור להוסיף על בנין המקדש, והמקדש חייב להעשות רק כפי שנמסר במגילת בית המקדש, וכדילפינן לה מקרא דהכל בכתב מיד ה' עלי השכיל, וא"כ שמא מה"ט אסור לבנות סוכה בבית המקדש.

אולם בפשטות זה אינו, וכל היכא שיש צורך מדאורייתא שרי להוסיף, עיין סוכה נ"א: שנתבאר התיקון שהיו עושין בבית המקדש, שהיו בונים גזוזטרא ונשים היו יושבות מלמעלה והאנשים מלמטה, כדי שלא יבואו לידי קלות ראש, והקשו שם איך עשו דבר זה והלא כתיב "הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל" ותירצו דקרא אשכחו ודרוש, וספדה הארץ משפחות משפחות לבד, משפחת בית דוד לבד ונשיהם לבד. אמרו והלא דברים קל וחומר. ומה לעתיד לבא שעוסקין בהספד ואין יצר הרע שולט בהם אמרה תורה אנשים לבד ונשים לבד, עכשיו שעוסקין

בשמחה ויצר הרע שולט בהם על אחת כמה וכמה עכ"ל הגמרא שם, והנה זה אינו מקרא מפורש ואעפ"כ דרשו והתירו לבנות הגזוזטרא, כ"ש וק"ו לענין מצות סוכה, דאם צריכים לעשות סוכה לקיים המצוה מדאורייתא, פשיטא דשרי ואינו צריך לפנים.

גדר איסור לא תטע לך אשירה כל עץ אצל מזבח ה' אלוקיך. דברי הספרי. שיטת הרמב"ם וסתירת דברי הראב"ד בענין זה. שיטת הפנים יפות בענין זה.

ה. אכן יש בזה נידון נוסף, דהנה בקרא (דברים ט"ז, כ"א) כתיב "לא תטע לך אשירה כל עץ אצל מזבח ה' אלוקיך אשר תעשה לך", ובתמיד כ"ח: איתא ומי הו' אכסדראות בעזרה, והא תניא, רבי אליעזר בן יעקב אומר מנין שאין עושין אכסדראות בעזרה ת"ל לא תטע לך אשירה כל עץ אצל מזבח ה' אלהיך, הכי קאמר לא תטע לך אשירה, לא תטע לך כל עץ אצל מזבח ה' אלהיך, אמר רב חסדא באכסדראות של בנין. ומבואר שמהאי קרא ילפינן שאסור לבנות בנין של עץ בבית המקדש.

ומקור דין זה מספרי דברים קמ"ה דאיתא התם 'לא תטע לך אשירה כל עץ, מלמד שכל הנוטע אשירה עובר בלא תעשה. ומנין לנוטע אילן בהר הבית שהוא עובר בלא תעשה תלמוד לומר כל עץ אצל מזבח ה' אלהיך. רבי אליעזר בן יעקב אומר מנין שאין עושין אכסדרה בעזרה תלמוד לומר כל עץ אצל מזבח ה' אלהיך, כשהוא אומר אשר תעשה לך לרבות במה'.

של עץ דעבדינן למלך במעמד הקהל, ומינה דאיכא דוכתי דשרי. והנה הראב"ד סתר לכאורה משנתו, דבהל' בית הבחירה ביאר שבהר הבית שרי, ולא אסרינן אלא בעזרת כהנים משער ניקנור ולפנים, ואילו בהל' ע"ז ביאר שבנין לשעה שרי.

ומקור דברי הראב"ד בהשגות בהל' ע"ז, מן הירושלמי מגילה פ"א, שהקשו שם לענין הבימה של המלך במצות הקהל ויעשו אותה מאתמול, וע"ז תירץ רבי מתניה שהוא אסור משום לא תטע לך אשירה כל עץ, והביאור שאם יבנו קודם חג הסוכות יהיה זה בנין של קבע ואסור לבנותו בעזרה, ומבואר מזה שאיכא היתר בבנין זמני שאינו של קבע. אולם סוף סוף דברי הראב"ד צריכים ישוב, שסתר לכאורה משנתו, דבהל' ע"ז ביאר שטעם ההיתר משום שהוא בנין זמני ואילו היה של קבע אסור, על אף שאינו בעזרת ישראל, ואילו בהל' בית הבחירה ביאר שהוא משום שאינו בעזרת כהנים, ומבואר דליכא איסורא בעזרת נשים.

ונראה ליישב דב' דינים איתנייהו בהו, ובנין קבוע אסור בכל הר הבית, ואילו בנין זמני אסור רק בעזרת כהנים, וממילא בנין ארעי בעזרת נשים ובהר הבית שרי, ולפ"ז מיושבים היטב דברי הראב"ד, דתרווייהו צריכו להדדי, וכל ההיתר אינו אלא משום שהוא רק בעזרת נשים וגם שאינו בנין של קבע. ויש לדייק כן מן הספרי, דת"ק מרבה מהקרא שאסור ליטע עץ בכל הר הבית, ואילו ראב"ד מרבה שאסור לעשות אכסדרא בעזרה, ולכאורה מצינן למימר דבדווקא אמרו כן שנטיעת

ומבואר מזה שישנו איסור לנטוע אילן בכל הר הבית, ולא רק בעזרה, ועוד מבואר דעת ראב"ז דאין עושין אכסדרא, ומעתה יש לדון שאסור לבנות סוכה בהר הבית משום איסור ד'לא תטע לך אשירה כל עץ'.

אכן האיסור בזה אינו ברור ומכמה טעמים. חדא, עיין בדברי הרמב"ם הל' בית הבחירה פ"א ה"ט שכתב ז"ל: ואין בונין בו עץ בולט כלל אלא או באבנים או בלבנים וסיד, ואין עושין אכסדרות של עץ בכל העזרה אלא של אבנים או לבנים עכ"ל הרמב"ם, והשיג ע"ז הראב"ד שם ז"ל: א"א והלא לשכת כהן גדול של עץ היתה, ובשמחת בית השואבה מקיפין כל העזרה גזוזטרא, אלא לא אסרה תורה כל עץ אלא אצל מזבח ה' והיא עזרת כהנים משער ניקנור ולפנים, אבל בעזרת נשים ובהר הבית מותר.

ומאידך בהל' עבודת כוכבים פ"ו ה"י כתב הרמב"ם ז"ל: אסור לעשות אכסדראות של עץ במקדש כדרך שעושין בחצרות אע"פ שהוא בבנין ואינו עץ נטוע הרחקה יתירה היא שנאמר כל עץ, אלא כל האכסדראות והסבכות היוצאות מן הכותלים שהיו במקדש של אבן היו לא של עץ. וע"ז השיג הראב"ד שם ז"ל: א"א לשכת העץ בית היתה, בימה של עץ שעושין למלך בשעת הקהל לשעתה היתה, וכן גזוזטרא שהקיפו בעזרת נשים בשמחת בית השואבה לשעתה היתה עכ"ל.

הרי שהראב"ד הביא ראיות אלימתות דלאו בכל דוכתא אמרינן לאיסור זה, דאיכא גזוזטרא בשמחת בית השואבה וכן בימה

עץ שהיא של קבע אסורה בכל הר הבית, ואילו אכסדרא ובנין זמני איתרבי לאיסורא בעזרה בלבד, ונמצא שלא שרי אלא בנין ארעי ובעזרת נשים בלבד ודוק.

ועכ"פ המבואר מזה בשיטת הראב"ד דבנין זמני בעזרת נשים שרי, ועיין בנו"כ הרמב"ם שאפשר שהרמב"ם מודה להראב"ד בחלק מן ההיתרים, ומעתה יש לדון דלמא שפיר ניתן לעשות סוכה במקדש משום שהוזה בנין זמני בלבד, ועכ"פ בעזרת נשים מחוץ לשער ניקנור, ולזה איכא ראייה גמורה מהבימה של המלך שאין בזה איסור.

ונמצא מדברינו ששפיר ניתן לבנות סוכה במקדש, ועכ"פ בעזרת נשים וכמש"כ הראב"ד, ויתכן איפוא שכך היו עושין ובסוכה זו היו מנמנים בזמן שמחת בית השואבה. אולם לענין אכילת לחם הפנים לא סגי בזה שהרי צריך לאכול בעזרת ישראל דוקא, ורק אם נימא שמותר לבנות סוכה של עץ בעזרת ישראל משום בנין ארעי א"ש.

ובשו"ת בית יצחק הוסיף בזה שיכולים היו לבנות סוכה במחילות שפתחם לעזרה, וחללם חוץ לעזרה, דמחד ניתן לאכול שם את לחם הפנים ומאידך אין בו האיסור דלא תטע לך אשרה כל עץ כיון דאינו חלק מהעזרה ואינו אצל מזבח ה' אלוֹקִיךָ, וכנראה כוונתו בנין ארעי דוקא דשרי בהר הבית וכמש"נ.

ועוד יש להוסיף שיתכן והיו יכולים לעשות את הסוכה מבנין של אבן,

וכדברי הגמרא בתמיד, ורק את הסכך עשו מעץ, ויתכן שבאופן כזה לא חשיב בנין של עץ כלל.

אכן העומד כנגד כל דברינו בזה הוא ספר פנים יפות לבעל ההפלאה פרשת שופטים ד"ה בילקוט שנקט בפשיטות שבמקדש לא היתה סוכה, משום איסור לא תטע לך אשרה כל עץ, ועל כרחך אכלו את לחם הפנים ללא סוכה, וכנראה שיטתו שאף בנין ארעי אסור בעזרה ועל כן אין כל אפשרות שתהיה סוכה לאכילת לחם הפנים.

ביאור המקרא 'ובחצרות בית האלוקים' דברי הרוקה בזה. דין ישיבה בעזרה ובסוכה.

ו. ונקודה שלישית שיש לדון בה. הנה בקראי דספר נחמיה כתיב שבנו סוכות בחצרות בית האלוקים, וראיתי² שמביאים בשם הגאון רבי חיים קנייבסקי דס"ל שפשוט הוא שהיתה סוכה בעזרה, ומקרא מפורש הוא 'בחצרות בית האלוקים', אלמא בנו סוכות בעזרה. ושאלוהו דלמא כוונת המקרא להר הבית ולא לעזרה, דבעזרה הלא איכא לאו דלא תטע לך אשרה, ואמר הגאון שליט"א שאין לומר כן דהלא אמרינן בעל הניסים בחנוכה 'והדליקו נרות בחצרות קדשך', ושם הכוונה לעזרה, שבה נמצאת המנורה, אלמא חצרות בית ה' הוזה עזרת כהנים, וכן כל היכא דכתיב חצר היינו עזרה דוקא, וחזינן שהיתה סוכה בעזרת ישראל עכ"ד הגאון שליט"א.

2. ספר דרך שיחה ח"ב עמ' ר"צ.

מסכת חולין פ"ג הל' א' ע"ב

אכן בשו"ת בית יצחק שם הביא מספר הרוקח בהל' סוכה שהקשה כיצד יתכן שבנו סוכות בבית המקדש, והלא בקראי בנחמיה כתיב 'וישבו בסוכות' וקימ"ל אין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד, כה"ק הרוקח, ותירץ דכוונת המקרא שבנו בעזרת נשים והתם ליכא איסור ישיבה.

והנה בעיקר קושייתו יש מקום לומר שאין כוונת המקרא לישיבה כפשוטו, אלא כדכתיב בקרא 'בסוכות תשבו שבעת ימים' שהכוונה לקביעות ודירה ולא ישיבה כפשוטו, וגם יתכן שעיקר הקרא ד'וישבו בסוכות' קאי על שאר הסוכות שבנו איש על גגו, ובחצרות ובחצר שער אפרים וכו' ולא על הסוכה שבחצרות בית האלוקים, אכן סוף סוף חזינן מדברי הרוקח שנקט שחצרות בית ה' היינו עזרת נשים, וכשיטת הפנים יפות שלא היתה סוכה בעזרת ישראל ואכלו לחם הפנים ללא סוכה.

ולפי דעת הרוקח עולה שבנו סוכה בעזרת נשים ולא בעזרת ישראל, ולפ"ז מה שהלויים התנמנמו שפיר יש לומר שהיה זה בסוכה, משא"כ אכילת לחם הפנים לא היתה בסוכה, אם משום שאכלו פחות מכביצה, ואם משום שאכילה דמצוה לא צריכה סוכה, ועל כן בעזרת ישראל לא היה צורך בסוכה.

הר הבית והעזרות אם היו מקורים. ביאור חדש במעלת הסוכה בזמן עזרא. ז. אולם לכאורה יש לעורר כאן נקודה רביעית בעיקר ענין זה שבנו סוכה בהר הבית, דז"ל הרמב"ם הל' בית

הבחירה פ"ה ה"א 'הר הבית והוא הר המוריה היה חמש מאות אמה על חמש מאות אמה, והיה מוקף חומה, וכיפין על גבי כיפין היו בנויות מתחתיו, מפני אהל הטומאה, וכולו היה מקורה סטיו לפנים מסטיו עכ"ל. ומקור דברי הרמב"ם מהירושלמי פ"ח דתענית דאמרו שם דהר הבית מקורה היה. ועכ"פ המבואר מדברי הרמב"ם שכל הר הבית היה מקורה, ומעתה כיצד יתכן שבנו סוכה בהר הבית או בעזרת נשים, הלא כל שטח זה היה מקורה ואין שייך לבנות בו סוכה.

אמנם אין הדבר פשוט, דהרי באבות פ"ה מ"ה מבואר שאחד הניסים שנעשו במקדש שלא כיבו הגשמים את האש שבעצי המערכה ולא ניצתה הרוח את עמוד העשן, ולכאורה מבואר מזה להדיא שלא היה קירוי, ויש באחרונים שרוצים לפרש בשיטת הרמב"ם שרק מעל המזבח לא היה קירוי, ואילו שאר כל העזרה היתה מקורה, וכן פירש בעל השלטי גיבורים, ובתוי"ט רפ"ב דמידות פליג עליו, ומאידך התפארת ישראל במס' מידות פ"ב משנה א' פירש בשיטת הרמב"ם דרק הר הבית היה מקורה, אך העזרות והלשכות לא היו מקורות, ונידון דידן תלוי בזה דאם נפרש את הרמב"ם כהבנת השלטי גיבורים שוב אין כל מקום לעשות סוכה בהר הבית או בעזרה מכיון שהיו מקורות.

ונראה לומר דבר חדש בזה, דיש לומר שאף לדעת הרמב"ם, באותו זמן של עליית עזרא לא הספיקו עדיין לקרות את הר הבית והעזרות, כיון שרק עתה עלו מבבל, ולא היה להם די ממון לעשות

הכל בפאר והדר, ועל כן דוקא אז באה ההדגשה שבנו סוכות בחצרות בית ה', כיון שאכתי לא קירו את העזרה, וזה לא היה מאז ומעולם שיבנו סוכות בהר הבית או בעזרה מאחר שתמיד בית המקדש היה מקורה, ורק כאן בנו סוכות גם בחצר בית ה' ותהי השמחה גדולה מאד.

ויתכן להוסיף בזה שבאמת יש שמחה מיוחדת במקדש לפני ה', וכדכתיב ושמחת לפני ה' אלוקיך שבעת ימים, הרי שמקום השמחה הגדולה הוא לפני ה', וכן שמחת בית השואבה היו עושים שם, ועל כן משזכו לבנות סוכה בחצרות בית האלוקים היתה השמחה גדולה מאד.

ז. הבאנו לעיל שבתחילת הפרשה כתיב "וימצאו כתוב בתורה אשר צוה ה' ביד משה אשר ישבו בני ישראל בסכות בחג בחדש השביעי. ואשר ישמיעו ויעבירו קול בכל עריהם ובירושלם לאמר צאו ההר והביאו עלי זית ועלי עץ שמן ועלי הדס ועלי תמרים ועלי עץ עבת לעשת סכת ככתוב", והפרשה תמוהה מאד מה היה הדבר המיוחד שמצאו כתוב בתורה, ועליו כתיב גם שעשו סוכה ככתוב דייקא.

ואשכחן ביאור מחודש בזה בספר תורת משה להחתם סופר על התורה פרשת האזינו והוא עפ"י הגמ' (סנהדרין ד' וסוכה דף ו'), דלמ"ד יש אם למקרא, צריך לעשות הסוכה בת ד' דפנות, ולמ"ד יש אם למסורת, סוכה בת ג' דפנות כשרה, דשתי פעמים כתיב סכת חסר, ומעתה פירש החת"ס דזהו שאמר הכתוב לעשות סכת ככתוב, היינו כפי הנכתב ולא כמו שנקרא, שעשו סוכה שלש שלש דפנות, וזהו מה

שמצאו כתוב בתורה שהסוכות חסר ואו וממילא ניתן לעשות סוכות של ג' דפנות, ואף דבודאי סוכה של ד' דפנות הוי מן המובחר, ובכלל זה קלי ואנוהו למעבד סוכה נאה, וכמבואר בשל"ה, מ"מ עשו כן בגלל חסרון חומרים לבנין או מסיבה אחרת עפ"י טעמים ונימוקים עיי"ש.

אולם, מצאתי להגאון בעל המנחת יצחק (ח"ה ס"א אות י"ט) שביאר הדברים בדרך נפלאה לאור היסודות שנתבארו לעיל. וז"ל:

ואפשר לומר, דהיה מן המובחר לעשות כן, עפ"י הלכה, דאיתא שם בפסוק שאח"ז, ויצאו העם ויביאו, ויעשו להם סכות איש על גגו ובחצרותיהם, ובחצרות בית הא' וגו', והנה הרוקח (בה' סוכה), הקשה אקרא, דבחצרות בית א', והלא אין ישיבה בעזרה, ושם כתיב וישבו בסוכות, ותירץ בעזרת נשים, והביא דבריו בתשו' בית יצחק (חא"ע ח"ב סי' קכ"ה אות ד'), והביא ע"ז, פלוגתת רבנן וראב"י (בספרי פ' שופטים), דלרבנן, הבונה בית בהר הבית, עובר בל"ת, אלא שהראב"ד (פ"ו מה' עכו"ם ה"י), כתב, לענין בימה של עץ, שעושין למלך בשעת הקהל, וכן גזוזטרא, שהקיפו בעזרת נשים, בשמחת בית השואבה, ל"ה איסור, משום דלשעתה היתה עיי"ש וכו'.

ובזה נראה, כיון דההיתר הוי, רק משום דהוי רק לשעתה, היינו בנין עראי, בזה כל מה שיכול לעשות יותר עראי, הוי מצוה מן המובחר, ולהיפוך מבחוס, דאלו בחוסר הוי מן המובחר, כל מה שעושה

דפנות בשלימות, אבל בעזרה, כיון דההיתר לעשות סוכה, הוי, רק משום דהוי, רק בנין עראי, על כן, כל מה דעושה יותר עראי, ויוכל לצאת בה, הוי מן המובחר, ובזה עשו רק ככתוב, היינו ב' דפנות וג' אפילו טפח, למצוה מן המובחר וק"ל עכ"ל המנחת יצחק, והדברים נפלאים ודווקא היטב בכ"ל זה.

אוצר החכמה
הוצאת שו"ת

הוצאת

הדפסה ברזולוציה מסך - להדפסה איכותית הודפס ישירות מן התוכנה

אהל המועד - א: טוקר, אליעזר חיים בן נפתלי הרץ (3) { 12 } עמוד מס: 315 הודפס ע"י אוצר החכמה

הפסוקים

סימן כו

הפסוקים

ח' פסוקים אחרונים שבתורה

בבא בתרא דף ט"ו.

אמר מר יהושע כתב ספרו ושמונה פסוקים שבתורה. תניא כמאן דאמר שמונה פסוקים שבתורה יהושע כתבן, דתניא וימת שם משה עבד ה' אפשר משה חי וכתב וימת שם משה, אלא עד כאן כתב משה, מכאן ואילך כתב יהושע דברי ר"י, ואמרי לה ר' נחמיה. אמר לו ר"ש אפשר ס"ת חסר אות אחת וכתיב לקוח את ספר התורה הזה, אלא עד כאן הקב"ה אומר ומשה אומר וכותב, מכאן ואילך הקב"ה אומר ומשה כותב בדמיו, כמו שנאמר להלן ויאמר להם ברוך מפיו יקרא אלי את כל הדברים האלה ואני כותב על הספר בדיו. כמאן אזלא הא דא"ר יהושע בר אבא אמר רב גידל אמר רב שמונה פסוקים שבתורה יחיד קורא אותן, לימא דלא כר"ש, אפילו תימא ר"ש, הואיל ואשתנו אשתנו.

בתוס' על אתר הביאו פירוש נוסף מרבינו משולם ודחוהו, ועל כן פירשו את הסוגיא כרש"י. וז"ל התוס' בד"ה שמונה: ה"ר משולם היה מצריך מכאן לקרות לאחד אותן ח' פסוקים שלא יקרא עמו שליח צבור, ואין נראה לר"ת דהא כל התורה כולה נמי אחד קורא כדתנן במגילה (דף כא:): קראוה שנים יצאו, ואמר בגמ' תנא מה שאין כן בתורה. ואומר ר"ת דיחיד קורא בלא הפסקה, שלא יקראו שנים זה ד' פסוקים וזה ד' פסוקים עכ"ל התוס'.

ובר"י מיגאש בב"ב שם הביא פירוש נוסף לגמרא זו, דדברי רב גידל אתו לאשמועינן שאסור לקרוא פסוקים אלו עם הפסוקים שלפני כן, כדי להבדיל בין כל פסוקי התורה לח' פסוקים אחרונים.

דעות הראשונים בביאור הדין 'יחיד קורא אותן'.

א. הנה בסיום הסוגיא הביאו את דינא דרב גידל אמר רב דח' פסוקים שבתורה יחיד קורא אותן, ונתבאר בסוגיא דדין זה אזיל לכו"ע, דכיון דאשתני אישתני. ויש לעמוד מהי כוונת הגמרא דיחיד קורא אותן, ומהי ההלכה שנתחדשה בזה. ונחלקו בדבר רבותינו הראשונים.

ברש"י פירש הכוונה דאסור להפסיק בפסוקים אלו, וצריך לקרוא את כולם ברצף אחד בעלייה אחת, לפי שהם פרשה לעצמה, וטעם ההלכה לפי שהוזהר פרשה לעצמה המחולקת משאר דברי התורה, ועל כן קוראים אותה בפני עצמה כיחידה אחת.

ולהתבונן ביסוד שיטות הראשונים בענין זה.

והנה יסוד מחלוקת הראשונים תלויה בביאור מימרא דרב גידל יחיד קורא אותן". לרש"י ביאור דבריו ד'יחיד' ולא שניים, כלומר שאין מחלקין אותן לב' עולים, ולשיטת הר' משולם 'יחיד' פירושו שרק אחד קורא אותם לבדו ללא הצטרפות של הבעל קורא, ואמנם לשני הפשטים קצת דוחק לשון רב גידל יחיד קורא אותן, והיה לו לומר 'אחד' קורא אותן ולאפוקי רבים. אמנם להרמב"ם א"ש טפי, ד'יחיד' היינו דיחיד יכול לקרוא אותן לבדו ואין צריך ציבור.

תמיהה על הראב"ד בהשגתו על הרמב"ם.

ב. הראב"ד משיג על שיטת הרמב"ם, ויש להתבונן בהשגתו. הנה בריש דבריו השיג הראב"ד 'לא שמענו דבר זה מעולם' ובסוף דבריו הוסיף 'הוא ענין זרות הוא מאד'. ועל השגה זו כבר כתב המגיד משנה, לא שמענו אינה קושיה. עוד השיג הראב"ד 'ציבור היכן הלכו' ולכאורה השגתו אינה ברורה שכן אפשר דאיירינן שמישהו מהציבור היה צריך לילך ולא נשאר מנין, ומהי תמיהתו, ועיין במגדל עוז שכתב על השגתו בזה ז"ל: ומה שתמה הראב"ד ציבור להיכן הלך, למה לא תמה כן על הירושלמי שהביא ר"י אלפס פרק עומד ויושב, דגרסינן אין פורסין על שמע פחות מעשרה, התחילו בעשרה והלכו להן

ו'יחיד קורא אותה" הכוונה לבדה ללא הפסוקים שקודם לכן, ומחוייב להפסיק בין פסוקים אלו לפסוקים שאחריהם¹.

אולם, הרמב"ם דרך אחרת עמו בביאור הענין, וזה לשונו בהל' תפילה פי"ג ה"ו:

'שמונה פסוקים שבסוף התורה מותר לקרות אותם בבית הכנסת בפחות מעשרה, אע"פ שהכל תורה היא ומשה מפי הגבורה אמרם, הואיל ומשמען שהם אחר מיתת משה הרי נשתנו, ולפיכך מותר ליחיד לקרות אותן' עכ"ל.

וכראב"ד השיג על דבריו בזה ז"ל: א"א לא שמענו דבר זה מעולם, ומה שאמרו יחיד קורא אותן לומר שאינו מפסיק בהן, והכי איתא בירושלמי במגילה, ובמקומות הללו נהגו שהעולים לקרות בתורה הוא לבדו קורא, ואין החזן קורא עמו, ומה שכתב הוא ענין זרות הוא מאד, והצבור היכן הלכו עכ"ל.

הנה הרמב"ם מפרש את הסוגיא בדרך אחרת, ולדעתו את ח' הפסוקים האחרונים מותר ליחיד לקרוא ואין צריך בהם ציבור לקריאת התורה. והראב"ד בהשגותיו חולק בתוקף על שיטת הרמב"ם, והוא גופא מביא את שני הפשטים האחרים בסוגיא, פירוש רש"י ותוס' שאין מפסיקים בהן, ופירוש ב' של רבינו משולם שהביאו התוס' דהעולה קורא לבדו ללא סיוע של הש"ץ, ויש לעיין

1. והמבי"ט בקרית ספר הביא פירוש נוסף דיחיד קורא אותה היינו הגדול שבציבור שהוא קוראה, ו'יחיד' היינו היחיד המיוחד שבציבור.